

A ROMÁNIAI MAGYAR JAVAK NACIONALIZÁLÁSA ÉS KÉSŐBBI SORSUK

Az 1920-as trianoni békediktátummal román uralom alá került erdélyi és kelet-magyarországi területeken lévő, magyar tulajdonú vagy érdekeltségű ipari, kereskedelmi, és bányavállalatok, valamint pénzüzetek román kézbe való átjatszása, bármilyen úton történő megszerzése („romanizálása”) kezdettől fogva célja volt Bukarestnek. A leegyszerűsítve romániai magyar javaknak tartott vállalatokat, bankokat két nagy csoportra oszthatjuk a tulajdonosi kör szempontjából: egy részük magyarországi természetes vagy jogi személyek, míg másik részük (1920 után) Romániában bejegyzett jogi- vagy román állampolgárságot kapott természetes személyek tulajdonában volt.

A magyar kézben lévő erdélyi pénzüzetek jelentőségét jól mutatja,¹ hogy az 1920-as években a mintegy kétszáz pénzüzet közel fele a budapesti nagybankok „affiliált” intézményei (bankfiókjai) voltak. Ezek Erdély legerősebb bankjai közé tartoztak, rájuk esett az összes erdélyi magyar pénzüzet által kezelt saját és idegen tőke kb. 85%-a, ami 1937 végén mintegy 35 millió dollárt tett ki. A nagyobb pénzüzetek közé tartoztak: az Erdélyi Bank Rt. (a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekeltsége), a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt. (többségi tulajdonosa a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület), a Biharmegyei Takarékpénztár és Gazdasági Bank Rt. (a budapesti Angol-Magyar Bank affiliációja), az Erdélyi Katolikus Státushoz közel álló Transylvania Bank Rt., valamint az Aradi Általános Takarékpénztár Rt., és a Temesvári Bank és Kereskedelmi Rt.

A jelentősebb erdélyi magyar ipari, kereskedelmi vállalatok nagyobb része ugyancsak *anyaországi* nagyvállalatok, pénzüzetek érdekeltsége volt. A gazdasági világválságot átvészelve a harmin-

¹ Erdély fogalma alatt a következőkben nem csak a történelmi Erdélyt értem, hanem azt a 103.000 km²-nyi területet, amelyet Románia megkaparintott magának Trianonban.

cas évek végén a különböző könnyű- és nehézipari ágazatokban 894 cég összesen 55.684 (nagy rész magyar!) munkást foglalkoztatott.² A jelentősebb vállalatok közé tartozott egyebek mellett a Hatvany-Deutsch tulajdonú, 1.440 munkást foglalkoztató Temesvári Gyapjúipar Rt., a sepsiszentgyörgyi Textilművek Rt. (a budapesti Klinger gyár érdekeltsége, mintegy 1.100 munkással), a botfalusi, valamint a marosvásárhelyi cukorgyárak (a Magyar Általános Hitelbank és a Magyar Cukoripar Rt. érdekeltségei, az előbbi 750, az utóbbi 680 munkást alkalmazott), a kolozsvári Renner-féle Dermata Bőrgyár (1938-ban mintegy 1200 munkás dolgozott ott), és a marosvásárhelyi Réti és Székely Bútorgyár (350 embernek adott munkát).³

A húszas évek első felében a regáti oligarchia pártja, a Nemzeti Liberális Párt *nacionalista gazdaságpolitikája* arra irányult, hogy *csökkenés* az országban meglévő „idegen tőke” arányát. Ez alatt azonban nem csak a külföldi érdekeltségeket értették, hanem a „nemzetiségi tőkét” is, vagyis a nemzeti kisebbségekhez tartozó tőkések, illetve érdekeltségeiket egy sorba helyezte a külföldi tőkéssekkel. Ennek a politikának a jegyében „nacionalizálták” például a Resicai Vasműveket, és az aradi Weitzer Vagongyárat. Hogy ez a „nacionalizálás” mivel járt a kisebbségi sorba került erdélyi magyarságra nézve, azt az Első Erdélyi Földgáz Rt. esete is jól példázza. Az addig magyar tőkével működő, és magyar munkavállalókat alkalmazó részvénytársaságot 1926-ban „átvette” egy román társaság, majd az alkalmazottakat sorra elbocsátották. A köpeci bányavállalat eredetileg az Erdővidéki Bányaegylet Rt. tulajdonában volt. A húszas években, az altajkincs államosítása után egy Kárpátokon túli tőkés csoport szerezte meg a vállalatot. Első lépésként elbocsátották a bányászok nagy részét, majd két év múlva végleg beszüntették a kitermelést, utcára téve több száz székelyt.

A kisebbségi vállalatokat a Gh. Tătărescu miniszterelnöksége ide-

² Bányai Ernő: Az erdélyi magyar ipar tizenolc éves romániai útja. In: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1938.* (szerk. Kacsó Sándor). Braşov – Brassó: A Brassói Lapok kiadása. 1937, 34.

³ Lásd: *Iparvállalatok a Romániához csatolt területen 1938-ban.* M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1940. (Statisztikai kéziratok közlemények VII. sz.)

jén, 1934-ben megjelent, „a román személyeknek a vállalatoknál való felhasználásáról” szóló törvény hozta nehéz helyzetbe. Ez többek közt arra kötelezte a gazdasági, ipari, kereskedelmi vállalatokat, hogy a törvényben megszabott alkalmazotti csoportok mindenikében legkevesebb 80% román alkalmazott legyen. A törvény nagy felzúdulást keltett, ugyanis „román” alatt a hatóságok nem román állampolgárt, hanem román nemzetiséget értek. Ennek pedig ismét az lett a következménye, hogy elkezdődött a magyar alkalmazottak tömeges elbocsátása.

A fenti példából is látható, hogy a két világháború közötti román kormányok különféle jogi, és jogon kívüli eszközökkel igyekeztek a magyar kisebbséget anyagi alapjaitól megfosztani, a megélhetésüket, boldogulásukat biztosító munkahelyeket felszámolni, a nagy értékű cégeket megkaparintani. Bár ez 1944-ig csak részben sikerült, de az 1944. augusztus 23-i bukaresti palotaforradalom (korabeli szóhasználat: „kiugrás”) új – a román sovíniszták szemében kecsegtető – helyzetet teremtett a régi tervek megvalósítására.

A hivatkozási alap az 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírt szovjet–román fegyverszüneti egyezmény 8. szakasza lett. Eszerint „a román kormány és főparancsnokság kötelezi magát, hogy nem engedélyezi Németország, Magyarország, vagy ezek állampolgárai, vagy ezek területén, vagy az általuk elfoglalt területeken lakhellyel bírók tulajdonát képező bármilyen természetű vagyonnak (beleértve értéktárgyakat és pénzt is) a szövetséges (szovjet) főparancsnokság engedélye nélkül történő kivitelét vagy kisajátítását. A román kormány és főparancsnokság ezeket a vagyontárgyakat a szövetséges (szovjet) főparancsnokság engedélye nélkül történő kitételek mellett fogja megőrizni.”⁴ [Kiemelés – V. G.] Korábbi analógiák alapján úgy vélem, hogy ezzel a kitételrel Moszkva csupán annyit akart elérni, miszerint a még hadviselő országok ne tudják a Romániában található vagyonukat, erőforrásaikat a további harcokhoz felhasználni.

Első lépésként, 1944. október 6-án megjelent a 478/1944. sz. törvény, amely *felügyelők* kinevezéséről intézkedett egyfelől olyan rész-

⁴ Orosz–román fegyverszüneti egyezmény. Kolozsvár: Józsa Béla Athenaeum kiadása. 1945, 5.

vénnytársaságok esetében, melyek igazgatóságában 1944. augusztus 23-a után Romániával hadi állapotba került országok polgárai foglaltak helyet, vagy a vállalatok tőkéjének legalább 20%-a ellenséges országokbeli természetes, vagy jogi személyek tulajdonában vannak, és olyan részvénytársaság élére is, amely „nemzeti, politikai, vagy gazdasági érdekekre káros működést fejtett ki”. Ez a *gumiparagrafus* lehetővé tette, hogy például a dél-erdélyi, román állampolgárságú, de nem román nemzetiségű természetes személyek vállalatai élére is felügyelőt nevezzenek ki. Emellett a törvény elrendelte az érintett vállalat közgyűlésének összehívását, abból a célból, hogy új felügyelőbizottságot és új igazgatóságot válasszanak. Ezek a rendelkezések azt jelentették, hogy a felügyelet alá helyezett vállalatok vezetése és ellenőrzése teljesen kikerült a tulajdonosok befolyása alól.

December 19-én, a korábbi jogszabályok kiegészítéseként megjelent a 644/1944. számú törvény, mely először szólt tételesen a magyar állam és a magyar állampolgárok javainak zár alá vételéről. Ugyanez a törvény állítja fel a *felügyelet alá helyezendő* fizikai és jogi személyek – CASBI-törvény után is alkalmazott – kategóriáit is:

- a) a német, és a magyar államok, valamint ezek polgárai;
- b) azok a természetes és jogi személyek, amelyek ugyan nem magyar, vagy német állampolgárok tulajdonai, de székhelyük, vagy lakhelyük Németországban, Magyarországon, vagy ezek által megszállt területeken van;
- c) a német, vagy a magyar állam által megszállott területen létesített jogi személyekre, vagy azokra, amelyek tőkéjének legalább 20 %-a a megelőző pontokban megjelölt személyek birtokában van.

A CASBI-törvény

1945. február 10-én jelent az a 91. sz. törvény,⁵ amely felállította a hírhedett CASBI intézményét (*Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice* – Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár). A jogszabály valójában nem sok újat hozott a megjelenése előtt kiadott jogszabályok rendelkezéseihez képest, inkább csak megismételte a korábbi rendeleteket, illetve összegezte azokat. A jogszabály legfontosabb intézkedései a következők:

- A CASBI kezeli az 1944. szeptember 12-ei fegyverszüneti egyezmény 8. §-ában előírt fizikai és jogi személyek ingó és ingatlan javait; előbbi kategória javait felülvizsgálja, felügyeli, ellenőrzi, illetve vállalatvezetőt nevez ki abban az esetben, ha a vállalat tőkéjének legalább 20%-a az előbbi pontban érintettekhez tartoznak, vagy azok pénzügyi ellenőrzést gyakorolnak az illető vállalat alatt;
- Kinevezi, visszavonja, ellenőrzi azokat a vállalatvezetőket, melyek meg vannak bízva az előző paragrafusban említett vállalatok, javak ellenőrzésével; a CASBI vállalatvezetőknek, vagy felügyelőknek a vállalat főtisztviselőjét, vagy vállalaton kívüli személyt egyaránt kinevezhet;
- Felügyeli, és ellenőrzi az előbbi paragrafusokban érintett vállalatok mérlegének készítését, figyelemmel kíséri gazdasági és adminisztratív működésüket, határoz a felszámolás szükségessége, és módja felett;
- Gyakorolja mindazokat a hatásköröket, melyeket a fegyverszüneti egyezmény, és két, még a szélsőjobboldali Antonescu-rezsim alatt kiadott törvény engedélyez.
- Jogosult „bármely banknál, kereskedelmi, vagy ipari vállalatnál, közjogi- vagy személynél, vagy természetes személynél

⁵ Szövegét közli Vincze Gábor: *Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai Magyar vállalatok, pénzügyintézetek második világháború utáni helyzetéről és a magyar–román viszonyokról vitáról*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó. 2000, 115–122.

bármilyen ellenőrzést végezni” abból a célból, hogy megállapítsa, a jelen törvény rendelkezéseinek betartását;

- Elrendelheti bármely érintett vállalatnak a törvény hatálya alól történő kivonását.

A CASBI-t kezdetben a Román Fegyverszüneti Bizottság felügyelte, majd annak megszűnte után a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal Összekötötést Tartó Romániai Bizottság (rövidebb nevén a Román Összekötő Bizottság). Mindkettő élén Simon Oeriu „prominens” kommunista politikus állt.

Mint említettem, a jogszabály hivatkozási alapja a fegyverszüneti egyezmény 8. pontja volt. A CASBI-törvény alkalmazása ismeretében azonban nyilvánvaló, hogy Bukarestben az egyezményben található kötelezettséget *rosszhiszeműen, önkényesen félreértelmezték*, ugyanis a CASBI-törvény megjelenése idején – február 10-én – Magyarország már nem volt „ellenséges, hadviselő ország”, mivel január 20-án Moszkvában aláírták a magyar–szovjet fegyverszüneti egyezményt. Szerintem a CASBI-törvény megalkotóinak *valódi szándéka* itt érhető tetten: nemzetközi jogviszony mögé bújva kisajátítani az erdélyi magyar vagyongyűjteményt.

Feltételezhetően Bukarestben is érezték, hogy a 8. pontra történő hivatkozás bizonytalan jogalapokon áll, ezért már – a kommunista sajtóban „magyarbarát”-ként emlegetett – Petru Groza miniszterelnökké történő kinevezése után, 1945. április 3-án megjelent 5822/45 sz. végrehajtási utasításban⁶ megalkották az ún. „vélelmezett ellenség” (inamici prezumați) addig ismeretlen jogi fogalmát. A végrehajtási utasítás szerint ugyanis „vélelmezett ellenségnek” nyilvánulnak mindazon „német, vagy magyar területen, vagy ezek által elfoglalt területen tartózkodó személyek, állampolgárságukra való tekintet nélkül, akik 1944. szeptember 12. előtt, vagy után Németországba, vagy Magyarországra, vagy az általuk elfoglalt területre menekültek.” Ráadásul a fenti kategóriába tartozó személyek azonosítása az 1944. szeptember 12-én fennállott helyzet alapján

⁶ Szövegét közli Vincze 2000 *i.m.*, 123–135.

történik még abban az esetben is, ha ezen időpont után lakhelyeikre, vagy tartózkodási helyükre visszatértek. Ezzel az újabb gumiparagrafussal, jogi abszurditással lehetővé vált, hogy szinte *bármikire* kiterjeszthessék a burkolt vagyonekobbzást.

A CASBI zárta egyfelől az *összes* magyarországi jogi- és természetes személy különböző típusú érdekeltségeit, ingó- és ingatlan javait, a magyar állam, illetve hatóságai, valamint magyarországi közalapítványok Észak-Erdélyben lévő különféle vagyont, ezen kívül pedig az 1940–44 között Magyarországra költözött magán-személyek (az esetek többségében 1944 őszén elmenekült közalkalmazottakról van szó) Észak-Erdélyben maradt ingó- és ingatlan vagyont – a földbirtoktól a bútorokig.

Ami a „vélelmezett ellenség” kategóriáját illeti, ide lehetett sorolni például azokat a dél-erdélyi, magyar nemzetiségű román állampolgárokat, akik 1944. szeptemberében bármilyen okból (rokonlátogatás, gyógykezelés) időlegesen Észak-Erdélyben, vagy a trianoni Magyarország területén tartózkodtak. Ugyancsak ide sorolták azokat a dél-erdélyi magyarokat is, akik a második bécsi döntés után ingatlancserével költöztek Észak-Erdélybe, akár csak azokat, akik az Arad és a Torda környéki harcok elől menekültek el az otthonaikból. Ugyanezen kategóriába kerültek azon észak-erdélyi magyar kismemberek tízezrei is, akiket a magyar, vagy német katonai hatóság *kényszerrel*, kiűritési rendelettel űzött el a szülőföldjükéről. Arra is akadt példa, hogy az Antonescu-rezsim csendőrei által a magyar–román határon erőszakkal áttett személyre is kiterjesztették a „vélelmezett ellenség” kategóriáját. A CASBI azonban *túllépte a saját rendeletét is*, ugyanis például olyan román állampolgárságú magyarokra is kiterjesztették a törvény hatályát, akik az állandó lakhelyüket sohasem hagyták el, vagy akiknek a hozzátartozója a román hadseregben hősi halált halt.

Ugyancsak ebbe a kategóriába kerültek mindazon romániai tőkeérdekeltségek (jogi személyek), vállalatok, pénzüzetek stb., melyekben a „vélelmezett ellenség” nyilvánított természetes személyek legalább 20 % tulajdoni hányaddal bírtak (ezt a hányadot később 50 %-ra emelték). A vállalatok, pénzüzetek CASBI-gond-

nokság alá való helyezése azonban nem egy időben, hanem fokozatosan történt, mégpedig nagyobbára a vállalatok fontosságának és nagyságának sorrendjében.

A CASBI-törvény alkalmazása

A CASBI-törvény megjelenése után felállították a megyei CASBI-hivatalokat, melyek két részlegből álltak: a városi javak, valamint a vidéki javak ügyosztályaiból. 1945 tavaszától a városi javak osztálya elkezdte felleltározni a törvény hatálya alá eső személyek ingóságait (a szőnyegtől az evőeszközökig, és az élelmiszerig) és ingatlanait (lakásokat, irodaépületet stb.), míg a vidéki javak osztálya az érintett vidéki személyek ingóságait és ingatlanait vette leltárba (földbirtokokat, mezőgazdasági felszereléseket, állatokat stb.) Az ingóságok előbb-utóbb ún. CASBI-raktárakba kerültek, majd egy részüket bérbe adták.

Ugyanekkor a magyar nemzetiségű román állampolgárok, romániai jogi személyek kereskedelmi és ipari vállalataihoz, vagy a magyarországi érdekeltségű pénzintézetekhez, (sőt, az észak-erdélyi magyar szövetkezetek több termelőegységéhez, vagy mezőgazdasági üzemekhez is) adminisztrátorokat / gondnokokat neveztek ki, akik az illető vállalat stb. minden ügyviteli kérdésébe beleszólhattak, és akiknek ezért a tevékenységükért súlyos összegeket kellett kifizetni magának a vállalatnak, vagy az államnak. Számos adminisztrátor szinte *magántulajdonként*, rosszabb esetben „közprédaként” kezelte a gondjára bízott vagyont. Például Kolozsváron sok bűrtört a gondnokok egymást között osztottak szét, de több észak-erdélyi városban a Román Kommunista Párt (RKP) és a magyar kisebbség érdekvédelmét föl vállaló, erdélyi magyar kommunisták által vezetett Magyar Népi Szövetség (MNSZ) helyi vezetői is az ottani CASBI-hivatal segítségével jutottak lakáshoz, bútorokhoz.

Az alábbiakban tekintsük át, milyen *módszerekkel* igyekezett a CASBI apparátusa, valamint a különböző román politikai, vagy gazdasági érdekcsoportok „megkaparintani” a zár alá helyezett magyar

vagyonokat.

Az egyik módszerről a budapesti Külügyminisztérium Politikai Osztálya egyik 1947-es jelentéséből szerezhetünk tudomást: „román hivatalos körök és a román nagytőke ügynökei arra beszéltek rá a vállalatok tulajdonosait, és az érdekelt kisembereket, hogy adják el a CASBI alatt lévő javaikat, hiszen a zár alatt lévő vagyontárgyainkat úgymint kiszállítja a Szovjetunió, jóvátétel címén...”⁷ Elterjedt az a hír is, hogy a román kormányzat többek között a CASBI-zár alá helyezett magyar vagyonból fizetné a *jóvátételt* a Szovjetuniónak. A későbbi események fényében joggal feltételezhető, hogy a fenti híresztelésekkel valójában azt akarták elérni, hogy a zárolt vagyon megijedt tulajdonosait javaik eladására, tulajdonjogukról való lemondásra bírják.

A CASBI vezetésének részéről az első lépés az volt, hogy megvonták a zárolt vállalatok tulajdonosainak ellenőrzési jogát, a régi igazgatótanácsot pedig *leváltották*. Az új igazgatóság – melynek tagjait tisztán politikai okok miatt nevezték ki – sokszor szakmailag teljesen felkészületlen volt az adott vállalat irányítására. Ennek pedig igen súlyos következményei lettek, mert hibás döntések sorozatát hozták. Például a rendelkezésre álló *pénzkészletet elköltötték*, majd értékesítették a készárut és a nyersanyagot, végül – CASBI-enge-déllyel – igen *nagyarányú hitelfelvételre* kényszerültek. Arra is akadt azonban példa, hogy *tudatosan eladósították* a vállalatot.

A zárolt vállalat tulajdonjogának, vagy legalábbis a részvény-többség megszerzésének másik útja az *önkéntes részvénykibocsátás* volt. Ennek következtében ugyanis az adott magyarországi tulajdonos tulajdoni hányada számos esetben 50% alá esett, olykor teljesen eljelentéktelenedett. Mivel a tulajdonosi arány megváltoztatása *súlyosan sértette* a magyar állam érdekeit is, ezért különféle utakon próbálkoztak a tulajdonátjátszást megakadályozni.

Román részről egy másik módszer az volt, hogy több évre szóló *bérleti szerződést* kötöttek más vállalatokkal vagy vállalkozókkal. Ez történt a Magyar Acélárugyár Rt. kolozsvári vállalatával is. 1946

⁷ Vincze, *i.m.*, 36.

októberi kelettel – valószínűleg antedatálva – nevetséges 1,3 millió lej évi bérleti díjért (a gyár évi forgalma 1943-ban 3,8 millió pengő, – mintegy 125–130 millió lej volt) a CASBI-gondnok egy ismeretlen személynek adta bérbe, aki a bérletet rövidesen *átengedte az RKP érdekeltségének*, a bukaresti Carbometall Rt.-nek.

A CASBI-felügyelet alá vont javak értéke

Arra a kérdésre, hogy mekkora értékű magyar vagyon került CASBI-zár alá, nem könnyű pontos választ adni. A források eléggé eltérő számokat közölnek, attól függően, hogy az összes CASBI-zár alá helyezett magyar vagyont, vagy csak a *magyarországi* érdekeltségeket vették figyelembe. Egy 1945 augusztusi magyarországi becslés szerint a zár alá vett összes magyar vagyon értéke „óvatos becslés szerint is *megközelíti jóvátételi kötelezettségünk teljes összegét.*”⁸ [Kiemelés – V. G.] Egy 1945. április 2-án kiadott, rendelet alapján a román hatóságok összesen 203 magyar érdekeltségű kereskedelmi és iparvállalatot helyezték zár alá és juttattak a CASBI kezelésébe. Ezeknek az 1937. évi alaptőkéje és társulati tőkéje – egy feltehetően 1946 végén készült feljegyzés szerint – mintegy 3,7 milliárd lej volt, amit a feljegyzés szerzője 80 millió dollárra becsült.⁹ Drotleff Zoltán, a Pénzügyminisztérium Külföldön Károsultak Ügyosztályának tanácsosa 1947 júniusában ugyancsak 203 zárolt iparvállalatot említ, melyeknek az összértékét – hozzá adva az általa mintegy 50 ezer személyre becsült érintett magyar állampolgár zárolt magánvagyont – egymilliárd forintra tette.¹⁰

Egy 1946 augusztusi, a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) által a külügyminisztériumnak küldött feljegyzésben az áll, hogy a CASBI alá került legjelentősebb magyarországi érdekelt-

⁸ Idézi Vincze 2000 *i.m.*, 26.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a külügyminisztérium adminisztratív iratai, Románia (a továbbiakban: MNL OL KÜM, román admin.), XIX-J-1-k, ikt. sz. n. „A CASBI-kérdés ismertetése”.

¹⁰ MNL OL KÜM, román admin., XIX-J-1-k, 2771/pol. sz.

ségű iparvállalat értéke – a Petrozsényi Kőszénbányák Rt. kivételével, mely egyedül mintegy 50–60 millió dollárt képvisel – több mint 250 millió svájci frankra tehető. 1948 márciusában a Pénzügyi Központ Revizori Osztálya összesítése szerint csak a magyarországi pénzügyi intézetek romániai vállalati érdekeltségei értékét 24.871 ezer dollárra lehetett tenni.¹¹

Végül pedig az 1948. június 11-ei államosításokkal érintett magyar iparvállalatok értékét a budapesti iparügyi minisztérium 1948 végén 30 millió dollárra tette, ám Iklódi (Hirsch) Dezső, aki a bukaresti diplomáciai képviselőként a CASBI-kérdés szakértője volt, úgy becsülte, hogy – az általa beszerzett információk szerint – a kérdéses vagyontömeg tényleges értéke a CASBI felügyelet alá helyezés időpontjában elérte a 60 millió dollárt.¹²

Kezdeti próbálkozások a vagyonok CASBI-alóli felszabadítására

A romániai magyar vagyonok CASBI-alóli felszabadítása érdekében mind a magyarországi kormányok, mind az MNSZ kezdetől fogva szívós küzdelmet folytatott. Természetesen Budapest elsősorban a magyarországi vállalati és pénzügyi érdekeltségek, és a Magyarországra vissza/átköltözött magyar állampolgárságú személyek ingatlanainak és ingóságainak CASBI-alóli feloldását tartotta szem előtt, míg az MNSZ főleg az erdélyi magyar természetes és jogi személyek vagyonának felszabadításáért küzdött.

Az MNSZ – melynek a CASBI-törvényről, illetve annak végrehajtási utasításáról az volt a véleménye, hogy az „nem egyéb, mint az erdélyi magyarság legnagyobb részének *tudatos, tervszerű és roszszhizemű* tönkretétele és pauperizálása.”¹³ [Kiemelés – V. G.] már 1945. május 30-án emlékiratot küldött Petru Groza miniszterelnök-

¹¹ MNL OL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, Románia (a továbbiakban: KÜM román TÜK), XIX-J-1-j, 915/pol.-1947. sz.

¹² MNL OL KÜM, román admin., XIX-J-1-k, sz. n. (Iklódi Dezső 1949. január 7-ei feljegyzése Berei Andor számára.)

¹³ MNL OL KÜM, román TÜK, XIX-J-1-j, sz. n. Demeter-anyag, 1059.

nek, melyben tiltakoztak a „vélelmezett ellenség” fogalmának bevezetése miatt, a tiltakozásnak azonban semmi foganatja sem lett.

1946-tól az MNSZ vezetői a sok be nem váltott ígéret hatására más utat kerestek: január végén terjedelmes beadványt intéztek a Román Összekötő Bizottsághoz, melyben kifejtették a szövetség elvi álláspontját a CASBI-kérdésben: „a CASBI létjogosultságát a nemzetközi helyzetnek a román fegyverszünetet követő fejlődése vitássá tette”, erre tekintettel pedig a CASBI-nak sem a magyar állampolgárok, sem a magyar nemzetiségű román állampolgárok tekintetében *nincs létjogosultsága*, és a belső nyugalom, a konszolidáció érdekében az egész költséges apparátust meg kellene szüntetni.¹⁴ A beadványnak semmi kézzelfogható eredménye nem lett.

Mivel Románia és Magyarország – mint két vesztes ország – között a békeszerződés aláírásáig nem volt hivatalos diplomáciai kapcsolat, ezért a magyar kormány csupán a magyarországi és romániai SZEB-en keresztül, illetve azok hozzájárulásával próbálhatta meg a CASBI-kérdés rendezését. 1945-1946 folyamán azonban kiderült, hogy a szovjetek befolyása – legalábbis ebben a kérdésben – nem elég erős: G. M. Puskin budapesti követ, majd Ivan Z. Szuszajkov vezérezredes, a SZEB romániai vezetőjének intervenciója eredménytelen maradt. Például utóbbi 1946. október 12-én átiratában tudomására hozta Grozának, hogy azoknak a magyarországi természetes és jogi személyek javai, melyek a fegyverszüneti egyezmény 8. szakaszának „nyilvántartása és ellenőrzése alá estek, *visszaadatnak* törvényes tulajdonosaiknak.”¹⁵ [Kiemelés – V. G.] A román hatóságok ezt szabályszerűen „elszabotálták”.

Bukarest a magyar-román kétoldalú tárgyalások megkezdését is folyamatosan *halogatta*. Ezt látva, több, a kérdésben érdekelt magyarországi vállalat vezetése tárgyalást kezdeményezett a román illetékesekkel, vagy különféle gazdasági, politikai körökkel abból a célból, hogy elérjék a CASBI-zárlat alóli mentesítést. Ennek érdekében 1945-47 folyamán több magyarországi tulajdonos *átengedte a részvényeinek egy bizonyos részét* különböző román csoportoknak.

¹⁴ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 151-156.

¹⁵ Vincze 2000 *i.m.*, 195.

Számos információ szerint azonban az esetek jó részében ezek a tranzakciók kisebb, vagy nagyobb presszió útján mentek végbe, az új érdekeltségeket kivétel nélkül a CASBI vezetőségéhez vagy az RKP-hoz, illetve más kormánypártokhoz közel álló román személyek, csoportok szerezték meg.

Bukarest „trükközése”: a CASBI-ügy rendezésének elodázása

1946 őszén úgy tűnt, végre fordulat történik a másfél éve húzódó ügyben: október 19-én megjelent a *Monitorul Oficial*-ban a korábbi rendelkezéseket módosító 826/1946. számú törvény. Csakhogy ez továbbra is CASBI-ellenőrzés alatt hagyta a kereskedelmi és ipari vállalatokat, pénzüzeteket, pozitív változást csupán az jelentett, hogy kivették a CASBI-felügyelet alól a román állampolgárok személyes javait (városi és falusi ingatlanokat, mezőgazdasági felszereléseket, kisebb háziipari üzemeket stb.). Mélyrehatóbb változást a kérdésben ez az intézkedés sem hozott, ugyanis többek között igen körülményes, nehézkes utat írtak elő a javak felszabadítására.

A magyar tiltakozások (és Szuszajkov említett intervenciója) miatt Bukarest tovább „trükközött” – vagyis úgy tettek, mint ha a kérdés rendezésén dolgoznának. November 30-án megjelent a 998/1946. számú törvény, melyet a magyar sajtó úgy harangozott be, hogy ez végre valóban rendezni fogja a kérdést. Az elkövetkező hetek fejleményei azonban rácáfoltak az optimista véleményekre. Mivel a magyar tulajdonosok szempontjából ez a törvény is *előnytelen* volt, december 7-én a Külügyminisztérium Politikai Osztálya utasította Gyöngyössy István követségi tanácsost, hogy jelentse be: a magyar kormány hajlandó kétoldalú tárgyalásba kezdeni a kérdés rendezése céljából. A román fél azonban ismét csak a *halogatás* politikáját folytatta.

1947. január 7-én bukaresti külképviselete útján a magyar kormány ismét közölte a Groza-kormánnyal, hogy a CASBI-val kapcsolatos függő kérdéseket a román kormánnyal közvetlen tárgyalások útján óhajtja rendezni. A következő napokban a románok szinte mindent *megígértek*, ami magyar szempontból lényeges volt, majd hamarosan kiderült, hogy *visszalépnek* a korábbi ígéreteiktől.

Közvetlen magyar-román tárgyalások: süketek párbeszéde

1947. április 8-án külképviseletünk értesítette a külügyminisztériumot, hogy Bukarest hosszas halogatás után beleegyezett a kétoldalú tárgyalások megkezdésébe. Az az első napokban világossá vált a magyar fél számára, hogy a Ion Christu vezette delegáció csak néhány kisebb kérdésben hajlandó engedni, a kardinális kérdésekben azonban „megmerevedtek a frontok”: például semmiféle *kártérítési igényt* nem voltak hajlandók elismerni. Hosszas vita és huza-vona után végül 1947. május 16-án Bukarestben a Bolgár Elek vezette delegáció és román partnere között sor került egy ún. *Protocole* (diplomáciai jegyzőkönyv)¹⁶ aláírására. A jegyzőkönyv jól megmutatja, hogy melyek azok a pontok, ahol *homlokegyenest eltérő* a két fél álláspontja. Az egyik ilyen ügy a *kártalanítás* kérdése volt: a román partner minden felelősséget elhárítottak magukról. Emellett a felek a mezőgazdasági ingatlanok kérdésében sem tudtak közös nevezőre jutni. Ebben az esetben a magyar delegáció annyi „kedvezményt” ki tudott csikarni, hogy egy *bizalmas záradékban* a román delegáció vezetője, Christu kijelentette: a román kormány „jóakarattal fogja elbírálni azoknak a magyar állampolgároknak a helyzetét, akiknek a mezőgazdasági ingatlanait a CASBI zár alól feloldották”,¹⁷ ráadásul lehetőséget adnak arra, hogy hat éven belül a magyar állampolgárok értékesítsék ingatlanaikat.

A román kormány megbízottja a bizalmas záradékban eredetileg *kötelezettséget vállalt* arra, hogy hat héten belül jóváhagyják, és ratifikálják a jegyzőkönyvet, ám erre még sem került sor. Emiatt Iklódi Dezső kihallgatást kért a román miniszterelnöktől. A július 5-ei megbeszélésen Groza meglepő kijelentést tett: „Gheorghiu-Dej nemzetgazdasági- és Pătrășcanu igazságügyminiszterek határozottan *ellenzik* a CASBI-kérdés magyar vonatkozásainak államközi

¹⁶ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 250–259.

¹⁷ A földművelésügyi minisztérium 1949-es nyilvántartása szerint mintegy 5.800 személy rendelkezett 50 hektár alatti birtokkal, melyek összterülete meghaladta a 31.000 hektárt. Ennek értékét az FM-ben mintegy 36 millió forintra becsülték. 50 hektárnál nagyobb földtulajdonnal 62 egyén rendelkezett, birtokuk összterülete több, mint 27 ezer hektár volt, összértéküket 33 millió forintra taksálták.

tárgyalások útján való rendezését...”¹⁸ [Kiemelés V. G.] Ez is egyértelműen azt bizonyítja, ami más forrásból is tudható, hogy a kérdés rendezésének ellenzői éppen az RKP vezetői (köztük a székely származású Luka László/Vasile Luca későbbi pénzügyminiszter) voltak!

A budapesti tiltakozások hatására Bukarestben – a ratifikációs eljárás helyett – megkezdődött egy *újabb CASBI-jogszabály* kidolgozása. Az október 13-án megjelent 333/1947. számú törvény végül – legalábbis elvben – elindította a különböző kategóriájú magyar vagyonok CASBI-zár alól történő felszabadításának folyamatát,¹⁹ és emellett arra is lehetőség nyílt, hogy a magyar állampolgárok kiszállítsák a Romániában maradt ingóságaikat Magyarországra. Hamarosan kiderült azonban, hogy *a törvény betűje, és a gyakorlat nem fedik egymást.*

A romániai államosítások és a CASBI-vagyon sorsa

Mialatt a magyar fél elkeseredett alkudozásokat folytatott a román partnerrel a magyar vagyonok felszabadítása érdekében, a román gazdasági életben is alapvető változások mentek végbe. Az 1946 novemberi csalásokkal megnyert választások után, 1947 folyamán az RKP vezetése elérkezettnek látta az időt a szovjet típusú gazdaságpolitikára történő áttérésre. Első lépésként államosították a jegybankot, létrehozva a Román Állami Bankot, kiterjesztve annak ellenőrzési jogát az összes bankra és hitelintézetre. A magánbankok aktív hitelnyújtó szerepét *megszüntették*, feladatuk a RÁB és a hiteligénylők közötti közvetítésre szűkült.

A következő lépésként 1947 folyamán felállítottak 14 ún. ipari hivatalt, melyek ellenőrzésük alá vonták a még külföldi kézben lévő nagyobb vállalatokat is. Ez a lépés már *az államosítás egy sajátos formájának* tekinthető, ugyanis egyfelől a vállalati részvények szabad adásvétele megszűnt, másfelől gyakorlatilag a teljes termelési

¹⁸ MNL OL KÜM, román TÜK, XIX-J-1-j, 131/pol.-1947. sz.

¹⁹ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 288–294.

folyamatot ellenőrizték, ráadásul miközben az irányítás az állam kezébe került, a magánvállalat vezetőjét tették felelőssé a termelés folytatásáért.

A hitelélet fölötti állami ellenőrzés 1947 szeptemberétől tovább szigorodott, ugyanis a Groza-kormány elhatározta a pénzüzetek *kényszerfuzionáltatását* és néhány nagybank keretébe történő „tömörítést”. Erről Medgyessy Béla, a kereskedelmi kirendeltség vezetője még október 5-én értesítette a külügyminisztériumot azzal, hogy információi szerint a visszaleszámítolási hitelben részesülők pénzüzetek számát 24-ben fogják korlátozni, amelyből nyolc állami és 16 magántőkével működő lesz – közöttük a kolozsvári Erdélyi Bank.

1947 őszén végre néhány pénzüzetet *fölszabadítottak* a CASBI-zár alól, bár 1948 elején több kisebb bank *még mindig felügyelet alatt* állt. A felszabadított pénzüzetek vezetőinek, tulajdonosainak nem csak a kényszerfuzionáltatáson keresztüli esetleges *felszámolás* veszélyével kellett szembenéznie, hanem azzal is, hogy a magas infláció, majd az 1947. augusztus 15-ei pénzügyi stabilizáció a saját tőkéjüktől úgyszólván *megfosztotta* az intézeteket. Nem voltak sokkal könnyebb helyzetben azok a kisebb vállalatok sem, amelyek 1947 vége felé felszabadultak a zár alól. Gépi berendezéseik igen rossz állapotban voltak, sok helyen az alkatrész utánpótlás okozott komoly gondokat. Nagy nehézséget okozott a forgótőkehiány is. Mindemellett az *engedélyezett ár kalkuláció* sok esetben nem fedezte a tényleges előállítási költségeket sem.

Összességében azt lehet mondani, hogy lassú előrelépés végre történt a CASBI-zár alá helyezett vállalatok, pénzüzetek ügyében – ám a burkolt, majd nyílt államosítások újabb kérdéseket vetettek fel.

1948 február elején a még függő kérdések rendezésének gyorsítása céljából, vegyes bizottsági tárgyalásokat kezdődtek Bukarestben. Ekkor tíz albizottságot hoznak létre, melyeknek döntő része április elejére befejezettnek nyilvánította munkáját, de kiderült: *lényeges kérdésekben* alig tudtak megállapodásra jutni, – ismét a süketek párbeszéde zajlott.

Közben egy 1948 február elején megjelent jogszabály tovább nehezítette a pénzüintézetek működését: nagy részüknek elrendelték a *kényszerfelszámolását*. Ezen jogszabály intézkedései alól *kivették* azokat a pénzüintézeteket – köztük az Erdélyi Bankot és a Transylvania Bankot – amelyek visszaleszámítolási hitelre voltak jogosultak, és betéteiket a minisztertanács garantálta. Félő volt, hogy a két – valamelyest még magyar jellegű – bank kivételével a többi magyar pénzüintézetet *fölszámolják*, sőt, attól is tartani lehetett, hogy román részről *kész tények* elé állítják a magyar felet, ezért sürgős intervencióra volt szükség. Mivel a magyar–román vegyesbizottság CAS-BI-kérdéssel foglalkozó albizottsága éppen Bukarestben tárgyalta, fölvetették ezt a kérdést is. Már mondanom sem kell, a magyar fél ismét a román partner *merev ellenállásába* ütközött, amikor anyagi jellegű problémákat (például a kártalanítások ügyét) vetették fel. Ezek után nem maradt más hátra, mint hogy április 17-én *befejezettek nyilvánították* a tárgyalásokat.

Mialatt az albizottságok Bukarestben tárgyaltak, március 10-én a magyar pénzüintézetek és vállalatok kérdésének megtárgyalására Nyárádi Miklós pénzügyminiszter, és Antos István államtitkár vezetésével újabb küldöttség utazott a román fővárosba. A tárgyalások eredményeként román részről *ígéretet tettek* arra, hogy a magyar érdekeltségű pénzüintézetek és vállalatok tekintetében *nem fogják kész helyzet elé állítani* a magyar kormányt, és hogy a részletkérdések megbeszélését egy április elején Bukarestben összeülő szakértői bizottságra bízák. Ennek megfelelően 1948. április 14-én egy magyar pénzügyi delegáció *ideiglenes megállapodást* kötött a román kormány megbízottaival. Eszerint a kényszerfelszámolás alól kiveszik a brassói Általános Hitelbankot (részvényeinek 84 %-a volt a magyar állam tulajdonában), amely kolozsvári, nagyváradi, marosvásárhelyi és szatmárnémeti fiókjaival együtt tovább működhet, valamint visszaleszámítolási hitelt kap a RÁB-tól, és jogosult kezességi levelek kibocsájtására, állami garanciával rendelkező takarékbetétek elfogadására. Az összes többi romániai pénzüintézet, – amelyek részvényeinek legalább fele a magyar állam tulajdonában

vannak – „fuzionálnak”.²⁰ Az elkövetkező hetekben eldőlt, hogy a kolozsvári székhelyű Erdélyi Leszámítoló és Pénzváltó Bank lesz az, amelybe *beleolvad* négy erdélyi, magyar érdekeltségű pénzintézmény a fiókintézetekkel együtt. Azokat a pénzintézeteket, amelyekben a megállapodás idején 50%-nál kisebb volt a magyar állam tulajdonosi aránya, a román hatóságok *felszámolták*.

Az ideiglenes megállapodás hatálya az „általános román bankrendezésig” (vagyis az előbb-utóbb bekövetkező államosításokig) terjedt, megkötése tulajdonképpen *felemás sikernek* tekinthető. Miközben ugyanis felcsillantotta a remény, hogy a magyar pénzintézetek nagyobb része megmenekül a felszámolástól, *nem volt tekintettel* arra, hogy a CASBI-gondnokok két pénzintézet tulajdonosi arányait *egyoldalúan megváltoztatták*. Emellett a budapesti Angol-Magyar Bank nagyváradi érdekeltségei az 1948 áprilisi megegyezéskor *nem kerültek bele* az államosítási törvény hatálya alól kivonandó magyar bankok körébe, ugyanis abban a pillanatban még 50 %-nál kevesebb volt a magyar állami tulajdoni hányada a pénzintézetben, de az egyezmény aláírása után néhány héttel a kincstár megszerezte a bank tulajdonának 93%-át.

Április 29-én a pénzintézetek után a nagyobb vállalatokat is *államosították* Magyarországon, tehát – a budapesti érvelés szerint – ezután romániai érdekeltségeik sem tekinthetők kapitalista vállalatoknak, hanem „a magyar dolgozók” tulajdonába került vállalatok vagyónáról van szó. Hamarosan kiderült azonban, hogy ez az érvelés az ugyancsak államosításokra készülő román felet nem hatja meg.

Miközben a magyar pénzintézetek megmentése állt az előtérben, azalatt a magyar vállalatok CASBI-zár alóli feloldása igen-igen vontatottan haladt. A román hatóságok mindent elkövettek, hogy valamilyen mondvacsínált ürüggyel megtagadják a zár alóli felszabadítást. 1947 végén az *egyedüli* magyarországi érdekeltség, mely fölszabadult a felügyelet alól, és amely normálisan dolgozott, az az Indumin Cukoripari Rt., illetve két gyára, a botfalusi és marosvásárhelyi cukorgyárak voltak. 1952-ben együttes értéküket 6 millió

²⁰ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 341–347.

dollárra becsülték. Egy 1948 január közepi kimutatás²¹ szerint néhány további vállalatot is *feloldottak* a román hatóságok a felügyelet alól.

Az őszi elején *látványosan* gyökeres fordulat történt a CASBI-ügyben: 1948. szeptember 4-én megjelent a 228. sz. törvényerejű rendelet, mely *megszüntette a CASBI-t*. Csakhogy ekkorra már „elment a hajó”, ugyanis az államosítások gyakorlatilag *lezárták* azt a folyamatot, amely a CASBI-törvénnyel kezdődő burkolta nacionalizálástól elvezetett a nyílt államosításokig.

A magyar kormány – bár a kilátások nem voltak biztatóak – továbbra sem hagyott fel azzal a törekvésével, hogy az államosítások után valamilyen mérvű *kártérítést* csikarjon ki a román kormánytól. 1948 szeptember elején Budapest újabb kétoldalú tárgyalások megkezdését javasolták a magyar állam Romániában lévő, államosított vagyonainak, illetve a kártérítés ügyében. A tárgyalások eredményeként 1948. szeptember 21-én Bukarestben sor került egy *újabb CASBI-egyezmény*²² aláírására. Az Antos István pénzügyi államtitkár, és Jakab Sándor/Alexandru Iacob pénzügyminiszter-helyettes által aláírt megállapodás számos pontban az 1946-os *Protocole*-ban foglaltaknál *hátrányosabb* volt. (Például leszögezik, hogy „a román állam, vagy szervei az esetleges károkért és hiányosságokért felelőséggel nem tartoznak.”) Az egyezmény tartalmazott egy *bizalmas kiegészítő jegyzőkönyvet* is, amelyben a magyar kormány egyfelől *lemondott* „a magyar állam, továbbá magyar természetes és jogi személyek tulajdonát képező mindazoknak az ingóságoknak viszszaelvonásáról, amelyeket a román állam, vagy hatóságai, továbbá demokratikus politikai pártok, és demokratikus társadalmi szervezetek jelenleg használnak”. Tehát a magyar kormány tisztán *politikai okok miatt* föl sem vetette azoknak a javaknak a kérdését, amelyeket a kommunista párt, és „*szatellit szervezetei*” időközben jogellenesen megszerezték maguknak.

²¹ MNL OL, KÜM, román TÜK), XIX-J-1-j, 6/pol.-1948. sz.

²² Közli Vincze 2000 *i.m.*, 365–375.

A budapesti kormány utóvédharcai 1949–50-ben

1949-ben a magyar kormány gyakorlatilag már csak egyfajta *utóvédharcot* folytathatott. Az év elején még tettek egy-két erőtlen próbálkozást annak érdekében, hogy a Romániában államosított magyar vállalatokért valamilyen mértékű *kártérítést* csikarjanak ki a román kormánytól. A reményeket azok a hírek táplálták, hogy állítólag Varsó föl akart lépni a Romániában élő lengyel állampolgárok államosított objektumainak kártalanítása érdekében, és Prága sem kívánta minden további nélkül tudomásul venni, hogy a mintegy 20 millió dollárra becsült vagyont államosították.

A magyar kártérítési követeléseket a román hatóságok minden eszközzel igyekeztek megghiúsítani.²³ A lehetőséget számukra az államosítási törvény azon előírása kínálta, miszerint az esetleges kártérítési összegből levonandó az utólag megállapított „adóeltitkolás” által keletkezett kár összege, valamint a tulajdonosnak a vállalattal szemben fennálló tartozásai. Emiatt a hatóságok minden elkövettek, hogy az államosított objektumok felbecsülhető értékét alábecsüljék. A pénzügyi ellenőrző szervek ezért – négy-öt évre visszamenőleg – akkora „adókihágást”, egyéb hátralékot „találtak” az adott államosított magyarországi, (vagy éppen a nyugati) vállalatnál, pénzintézetnél, amekkora csak kellett ahhoz, hogy ezáltal lehetetlenné tegyék az esetleges kártérítési igényeket.

1949 február közepén egy Rákosi Mátyás vezette pártdelegáció folytatott titkos tárgyalásokat Bukarestben. A fennmaradt jegyzőkönyvből kitűnik,²⁴ hogy a budapesti elvtársak képtelenek voltak meggyőzni bukaresti elvtársaikat a CASBI-kérdésben, mert merev elutasítással találtakoztak. Azt is mondhatnám, hogy teljességgel hiányzott az „elvtársias légkör”. Luca²⁵ orcátlanul még azt bizonygat-

²³ 1949 áprilisáig a Pénzügyminisztérium Külföldön Károsultak Ügyosztályához 89 személy részéről érkezett kárbejelentés. Az államosított magyar vagyonok összértéke 1943. december 31-én 330,268 ezer pengő volt. Közli Vincze *i.m.*, 495–518.

²⁴ A jegyzőkönyvet közli Fülöp Mihály – Vincze Gábor: *Vasfüggöny Keleten. Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1948–1955)*. Debrecen, 2007. 118–147.

²⁵ Az illegalitásban mentálisan elrománosodó székely származású Luka László 1945 után „románabb volt a románoknál”. 1948 decemberében egy kétoldalú megbeszélés

ta, hogy ők több követelésről mondtak le, mint a magyarok.

Az évek óta folyó szélmalomharc hatására 1949 végén egyre többen hangoztatták a politikai vezetés tagjai közül: nincs értelme továbbra is reménykedni abban, hogy kártérítést fognak fizetni a románok. Bukarest erről még csak *tárgyalni sem hajlandó*, többek közt azért, mert „erre vonatkozólag még baráti állammal sem akar [...] precedenst”.²⁶ Persze az esélyek latolgatásakor „magasabb politikai szempontok” is megjelentek. Így például egy 1950. január 3-ai, feljegyzés szerint: „A román vállalatokban fennálló érdekeltségünkkel kapcsolatos probléma felvetésénél *nem lehetünk merevek* és nem ragadhatjuk ki az összefüggő dolgok tömegéből. Így felvethetők a következő kérdések: 1.) Annak idején a magyarországi kapitalisták a magyar munkások verejtékéből kizsákmányolt összegekből fektettek be a [mai! – V. G. megj.] román vállalatokba, ezzel szemben figyelembe kell venni azt, hogy ezekkel az összegekkel román vagy erdélyi magyar dolgozókat zsákmányoltak ki az évtizedek folyamán [...] 2.) *A kártérítési összeg fizetése a román gazdasági életből esetleg olyan összeget vonna el, amely a szocializmus felé való fejlődésben nagyon fontos tényező lehetne.*”²⁷ [Kiemelés – V. G.]

A vagyoni vita lezárása

A párizsi békeszerződés aláírása, és a kommunista párt hatalmának kiteljesedése után – amint azt a magyarországi diplomáciatörténet-írás már rég megállapította²⁸ – *nem beszélhetünk önálló, a nemzeti érdekeket képviselő külpolitikáról*. Mivel a Szovjetunió az új „szövetésesek” (csatlósállamok) között igyekezett mindenfajta ellentétet *háttérbe szorítani, elfojtani*, az esetleges vitás kérdéseket is a szőnyeg

végén idegesen kijelentette Háy László államtitkárnak: „az egykori magyar tulajdonban volt vállalatokhoz a román államon kívül senkinek semmi köze nincs.”

²⁶ MNL OL KÜM, román TÜK, XIX-J-1-j, sz. n. (1949. október 28-ai feljegyzés).

²⁷ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 393.

²⁸ Lásd Fülöp Mihály – Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Budapest: Aula. 1998.

alá kellett seperni. Az ötvenes évek elején a (látszat-) „barátság” feltételeinek megteremtése miatt a magyar pártvezetés is arra a következtetésre jutott, hogy a magyar–román kapcsolatokat évek óta zavaró vagyoni jogi vitát bármilyen áron, de le kell zárni.

Végül mintegy kétéves előkészítő munka után (melynek során a budapesti vezetés már *lemondott* arról, hogy valamilyen – akár szimbolikus – kártérítést csikarjon ki a román féltől!), a kétoldalú tárgyalások 1953. február 10-én kezdte meg Bukarestben. Az Antos István pénzügyminiszter-helyettes vezette magyar küldöttség *kész egyezménytervezettel* érkezett Bukarestbe.²⁹ Ez 3. cikkében kijelenti, hogy a két ország *kölcsönösen lemond* többek között az 1945. április 4-e előtti egymással szemben keletkezett *bárminemű követelésekről* (ennél a kategóriánál a románoknak volt nagyobb mennyiségű követelésük velünk szemben az ún. Biz-kölcsön miatt, amely értéke azonban nem érte el a 250 ezer aranydollárt). A 2. cikkben mindkét ország lemond a saját tulajdonában lévő, az 1945. évi április hó 4. napján a másik fél területén volt ingatlanvagyonról, vállalatokról és vállalati érdekeltségekről, valamint azokról a követeléseiről és igényeiről, amelyek ingatlanvagyon, vállalat és érdekeltség állami tulajdonba vételéből, vagy ezekkel kapcsolatos egyéb (jogszabályi, bírói, közigazgatási) intézkedésből kifolyólag a jelen Egyezmény hatályba lépése előtt keletkeztek. A magyar tervezet azonban emellett azt is tartalmazza, hogy a magyar fél lemondása mire *nem* terjed ki: azokra az ingatlanokra, amelyek a külképviseletek céljaira szolgálnak, a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. (MEFTER) ingatlanaira, és a keskeny nyomközű gördülőanyag kérdésére. Egy héttel később azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a román partner *nem hajlandó tudomásul venni*, hogy a magyarok ki akarják venni a lemondás köréből a keskeny nyomtávú vasúti gördülőanyag kérdését. Ehelyett – taktikát változtatva – ellenkövetelésekkel jöttek elő. Ez azon már Antosnak sok volt, és kijelentette: a román fél javaslata „semmi más, mint magyar részről *egyoldalú lemondás* jogokról, követelésekről, igényekről.” Majd még megjegyezte: „Akármelyik té-

²⁹ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 457–458.

telét vesszük elő ezeknek a román igényeknek, mi hasonló magyar igényeket tudunk támasztani, sőt, [...] ezek az igények *sokszorosán meghaladják* a Román Népköztársaság által támasztható igényeknek.”³⁰ [Kiemelések V. G.] Végül megjegyezte, hogy a román fél által javasolt alapon értelmetlennek látja a tárgyalás tovább folytatását: „Hogyha olyan alapon, ahogy azt az [román] elvtársak javasolják, az egyezményt aláírnánk, hazamennénk, és megkérdeznék, hogy mit hoztam, azt tudnám mondani, hogy *lemondtam minden* [magyar] *igényről*, és fennmaradt minden, ami román igény.”³¹ [Kiemelések V. G.]

A tárgyalás nyilvánvalóan ismételten a *süketek párbeszédévé* fajult, a tárgyalások megszakadtak, ezért a magyar küldöttség február 26-án dolgavégezetlenül indult haza. Május végén azután a román külügyminisztérium útján *újabb javaslat* érkezett Budapestre. Eszerint a román fél az eredeti magyar javaslatot elfogadja – csupán a keskeny nyomközű gördülőanyag tekintetében ragaszkodik a korábbi álláspontjához. Budapest ezt simán elfogadta, sőt, még egyéb, kisebb követelésekről (például az 1944/45-ben elmenekült, korábban észak-erdélyi illetékességű magyar állampolgárok Romániában maradt ingóságairól) is lemondott. Az Antos-delegáció minden román kikötést szó nélkül elfogadott! Így eshetett az meg, hogy az 1953. július 7-én a „függőben lévő egyes pénzügyi és gazdasági kérdések végleges rendezése” tárgyában készült egyezményben³² a Nagy Imre-kormány képviselője – őt idézve – *lemondott „minden* [magyar] *igényről*, és fennmaradt minden, ami román igény”!

Mégis mekkora – akkor már állami – romániai vagyonról mondtunk le? A kölcsönös követelések számszerűsítése nem egyszerű, mert egyfelől egyes tételek forintban, míg mások nyugati valutában vannak megadva. Ráadásul egyes kimutatások nem ugyanazokat a tételeket tüntetik fel.

Két 1952-es, nem teljes kimutatás szerint Románia felé,³³ kerekít-

³⁰ Vincze 2000 *i.m.*, 466.

³¹ *Uo.*

³² Közli Vincze 2000 *i.m.*, 488–491.

³³ Közli Vincze 2000 *i.m.*, 428–447. Ebből a kimutatásból kimaradtak az 1940 előtt keletkezett kölcsönös követelések. Román részről a Gozsdu Alapítvány budapesti ingat-

ve 570 millió forint tartozás állt fönt. Ezzel szemben magyar részről fennállt 659 millió forint, 1.368 millió pengő, 13 millió Korona, 1.4 millió Osztrák Korona, 666 millió Pengő, 1 millió 400 ezer Aranypengő, 44 ezer Aranyfrank és 25.3 millió dollár követelés. Ehhez a vagyontömeghez azonban még hozzá kellene adni az észak-erdélyi magyarok ismeretlen számú és értékű olyan ingatlanát és ingóságát, amelyet a CASBI-zár feloldása előtt a CASBI-tisztviselők „szétprédáltak”, szétosztogattak.

Összességében elmondható: már az általános romániai államosításokat megelőzően olyan jelentős kár érte Magyarországot és az erdélyi magyar közösséget, amelyet utólag bepótolni lehetetlenség.

lanai, melyeket 1932-ben 2.200.000 pengőre becsülték, és magyar részről több erdélyi vagy magyarországi alapítványok romániai ingatlanai, melyek összértékét 1.050.000 pengőre tették.